

Розділ 2. ТВОРЧИЙ УЧИТЕЛЬ-ПРОФЕСІОНАЛ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ТА ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

УДК 37(477.87) "19":070.48

© 2013

Ваколя З.М.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ УЧИТЕЛЬСТВА НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ІДЕАЛУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ ЗАКАРПАТТЯ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ ст.)

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасна педагогічної парадигма перебуває на стадії оновлення і збагачення особистісних професійних проявів підготовки вчителя та можливостей досягати гуманістичних цілей у вихованні молоді, а особливо моральної складової. Як доводить практика, прикінцевим результатом морального виховання повинно бути формування моральної свідомості людини. Саме на її основі складається система моральної культури, формуються навички і звички гідної поведінки. Однак, мораль, яка повинна прищеплюватися молоді, має мати прикладний зміст, закладатися в її свідомості за допомогою показового елемента як засобу наочності певного морального ідеалу. Цим інструментом-посередником і виступає учитель, який покликаний інформувати молодь про існуючі ідеали, моральну героїку тощо.

Виходячи з того, що моральна свідомість – це сукупність моральних понять, уявлень, поглядів, ідеалів, самоусвідомлення та системи моральних знань, які визначають стиль і зміст життя дитини, необхідно означити обриси морального ідеалу для досягнення мети виховання та розкрити можливості у цьому періодичної педагогічної преси як засобу поширення виховних, зокрема моральних, цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Джерельна база з даної проблеми представлена різноманітними науковими та методичними поглядами. До нашої теми наближені праці М. Кухти [7], П. Магочія [10], а основний акцент дослідження зроблений на оригінальних працях теоретиків і практиків виховного процесу в Закарпатті, що публікувалися у регіональній періодиці [1-6; 8-9; 11-15].

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає в аналізі впливу учителя на формування морального ідеалу в регіональній періодиці на прикладі Закарпаття впродовж першої половини ХХ століття. Розуміючи логіку взаємозв'язку моральної культури й морального ідеалу, слід, однак, виходити з регіональних обставин, які відображені в педагогічній пресі.

Виклад основного матеріалу дослідження... Моральний ідеал (від французького – "ideal", або ж від грецького "idea" – ідея) – це досконалий, універсальний, найкращий приклад високоморальної особистості, яка володіє всіма відомими доброчесностями й виступає вищою метою прагнення людини.

У періодиці моральний ідеал подавався як нескінченний процес самовдосконалення і пошуку особистісності. Варто зазначити, що не завжди він прив'язувався до якоїсь відомої історичної постаті чи легендарного героя, однак набирав його кращих рис і подавався в ролі звичайного громадянина, освіченої і духовно багатой людини. Базувався моральний ідеал на презентації чогось кращого, що поєднувало реальність із перспективою збагачення власного морально-духовного світу. Моральний ідеал ставав певним орієнтиром для буденного і реального образу людини. Прикладна основа полягала в легкості повторення дій такого ідеалу, набуття прийнятних, а не недосяжних, поведінкових рис. Таким чином, процес самовдосконалення подавався як найоптимальніша моральна цінність, що формує морально-духовні правила життя. Більше того, моральний ідеал змальовувався не як незалежний образ, що є поза межею реальності, а як результат доступного досвіду людини в реальних життєвих обставинах.

Пропаганда морально-духовних цінностей в періодиці крізь подання ідеального образу спрямовувала людську життєдіяльність у повчальному руслі. Такий збірний образ морального ідеалу поєднував соціальні, релігійні, господарські та інші реалії, узагальнюючи їх в цілісну систему загальнолюдських цінностей і норм, що можуть вписуватися в загальнодержавні критерії існування суспільних відносин. Отже, в періодиці автори, серед яких переважали вчителі, вибудовували моральний ідеал за принципом набуття людиною рис християнської віри, умов сімейного і шкільного виховання, державного контролю за цим процесом, позитивних і негативних впливів суспільного середовища.

Щодо першої риси, то Закарпаття здавна славилася релігійною традиційністю й побожністю. Практично до XVIII століття школа і церква були нероздільними інститутами. Навчальними закладами управляли церковні особи або ж люди міцного релігійного духу. Відповідно до цього, не могло бути й мови про занедбання релігійності, важливого компоненту морально-духовних цінностей. Саме релігійність була головним принципом шкільного виховання [10, с. 19-26]. Увесь характер шкільництва в Закарпатті був просякнутий церковною дисципліною та християнською мораллю.

Педагоги переконували, що потреба релігії лежить у природі людини, а релігійна людина є одночасно моральною людиною. Лише тоді держава може мати добрих і ревних громадян, коли виховує їх у християнському й моральному дусі. Під впливом віри в Бога формувалися найдавніші перекази, міфи, легенди, творилися народні звичаї. На християнській вірі засновувалися державні й моральні закони.

Коли світська влада віддаляється від теологічної змінюється й спосіб життя людства. Тоді ж змінюється й характер школи, особливо спосіб виховання. Увага до науки і навчання стає пріоритетною, виховання ніби переходить у тінь. Відтак навіть учительство мало задумувалось, щоб значну увагу приділити вихованню. Критики цього процесу ставили в приклад ідею німецького педагога і філософа Фрідріха Гербарта, який вважав головною метою розвивати моральність у людини особливо через науку релігії. Він наголошував, що “школа повинна дати не тільки вчених, але й чесних людей” [12, с. 259]. Під чеснотою він розумів морально релігійну людину. Отже, людині недостатньо освіченості, вона потребує доброго виховання, вироблення стійкого характеру й волі. Однак для істинного морального виховання необхідний певний фундамент. Виховання має сприяти не тільки розумовому розвитку, а й формуванню характеру як основного чинника морального життя. Дитину необхідно вести до моралі шляхом законів, які не можуть бути іншими ніж закони надприродного й найбільшого законотворця – самого Бога. Саме ці закони є найвідповідніші і найкращі для виховання.

Головна теза такої думки полягає в тому, що морально виховати без віри і релігії неможливо. Де немає віри у всемогутність Бога, від якого все залежить, там немає моралі і моральної чесноти. Суспільство і держава розвиваються, якщо стараються про моральне виховання людей. Яка релігійно-моральна людина поважає своїх батьків, така й не знехтує повагою закони свої держави і церкви.

На наш погляд, історичні традиції суспільного життя в Закарпатті дають поживні умови формування специфічних підходів до морально-духовного виховання. У даному випадку можемо говорити про характер сприйняття молоддю ідеалів, які сформовані на основі морального досвіду соціуму. Регіональна періодика була досить послідовною у дотримуванні морально-духовної тематики на своїх шпальтах, що вказує на дотримання ціннісного тематичного спрямування й корегування принципів поведінки на основі прикладних обрисів. Відтак, простежуються і умови сімейного і шкільного виховання.

В умовах суспільно-політичного розвитку Закарпаття в першій половині ХХ століття проблема морально-духовного виховання потребувала значної уваги ще й у контексті формуванні громадянськості – людини патріота, свідомого члена суспільства і держави. Тому підготовка молодого покоління до дорослого життя мала відбуватися в логічній послідовності. Моральний ідеал та умови його формування цілком були залежні від ставлення держави до освіти й науки в краї, а також середовища на місцях, в яких виростала дитина. Така диспозиція одностайно тривожила педагогічний загаль Закарпаття. Періодика стала чи не одним із важливих механізмів виходу на широку аудиторію з метою актуалізації проблем морально-духовного виховання. Однією із таких і став пошук морального ідеалу, подання ідеального портрету представника місцевого регіонального середовища.

Такий портрет увібрав у себе не просто візуальний обрис морального ідеалу, а був побудований таким чином, щоб дитина у процесі ознайомлення з ним могла прослідкувати його життєвий розвиток – від дитячих років до дорослого життя. Пізнаючи характерні ознаки морального ідеалу, молодь сприймала його переживання і відчуття на різних етапах буденної соціалізації. Отже, сприйняття ідеалу будувалося на таких особливостях як виховання та навчання в родині і школі в дитячі роки й становлення міцної свідомості та збагачення морально-духовних цінностей у свідомому зрілому віці.

За цим прикладом вибудовувалась змістовна складова педагогічної тематики у періодичних виданнях. Перш за все, закликалося до залучення дітей до читання “правильних книжок”: «в школьномуь воздасте, корда дети научаться читать, нужно имь предоставитъ подходящую детскую литературу» [6, с. 5]. Саме завдяки знайомленню з книжною продукцією молодь повинна була знаходити героїку, справжню особистість, яку почне наслідувати. Але такий герой має бути достойний наслідування. Такому герою мають бути притаманні найкращі морально-духовні риси, щоб його героїзм базувався на гуманістичних і загальнолюдських цінностях. Причому, такі герої не завжди повинні бути, як це було модно у той час, військовими, а й простими спортсменами, авіаторами та ін. Щоправда, наводилися й характеристики морального життя релігійних діячів, легендарних історичних постатей тощо. Це наклало позитивний відбиток на сприйняття дитячою свідомістю іміджу “кращої людини”, людини, з якої можна і треба брати приклад.

Тому важливим було забезпечення бібліотек саме “позитивною” літературою, яка повинна впливати на формування свідомості, закладати основи культури у молоді. Якщо ж такої немає, то дитина неодмінно знайде щось інше. Її увага переключається на детективні романи, які відкривають дитячому розуму негативну реальність міського вуличного життя, починаючи з розбійництва, крадіжок, закінчуючи проституцією і важкою злочинністю. Свідоме старше покоління природно закидало: “Чего можемь ожидать оть молодежи, отравляющейсь съ 10-летнего возраста безответственной подпольной литературой?” [6, с. 5]. Як наслідок, у цьому напрямку в середині 1930-х років у Закарпатті ситуація була досить сумною.

Піднімалося також питання доступності текстів для легкого сприйняття прочитаного дітьми. Складні тексти важко сприймалися, вони були скучними, а подекуди й не зрозумілими. Інша справа добрі казки, про які в досліджуваний період почали забувати. Вихователі актуалізували в педагогічній періодиці це питання, наголошуючи, що моральний ідеал у підсвідомості дитини починає формуватися з перших прочитаних книжок. Їх використання приносить більше користі ніж постійні усні зауваження та повчання: “Безконечное поучение въ роде “будь честный” не имеет никакого воспитательного значения. Свой кругозоръ и философію дитя должно творить само, наблюдая действия сказочныхъ героевъ. Тамъ наглядно и привлекательно описано понятие “добра” и «зла», такъ что дитя само скажетъ: “это хорошо, а это плохо». И решитъ доброму подражать, а злу противодействовать” [6, с. 6].

Пошуку морального ідеалу заважала буденна реальність життя в Закарпатті. Нестабільність соціально-економічного й політичного життя регіону відклало неабиякий відбиток на перспективах молоді: “Наше карпато-русское дитя часто съ первыхъ дней жизни знакомится съ бедой, нуждой, страданіями и терпениемъ. Какъ потомъ смотритъ дитя на эту жизнь, полную безутешности! Съ какой огорченной душой смотритъ оно на будущее!? Растетъ пессимизмъ” [6, с. 6].

Одночасно традиційними залишалися в родинах Закарпаття повага й авторитет батьків. Християнська любов передбачає насамперед уміння привити дітям любов до рідних. Однак це можливо тільки у тому разі, коли у сім’ї всі її члени з повагою ставляться один до одного. У фаховій періодиці постійно наголошувалося на взаємоповазі, що було б головним прикладом для наслідування. При цьому, любов батьків до дітей не виражається у тому, щоб їх постійно цілувати, балувати й провокувати девіантну поведінку.

Істинна любов до дітей, яка неодмінно дасть позитивні результати, залежить від використання правильних методів виховання й ласкавих слів, доброго ставлення, показової порядності: “Самый ценный подарок, какой мы можемъ дать своимъ детямъ, это – разумная родительская любовь. Этотъ даръ они будутъ носить в своемъ сердце целую жизнь, делясь съ теми, которые не знали согревающей родительской ласки” [6, с. 8]. Це підтверджує традиційний для місцевих родин образ ідеалу – образ батька.

Однак, у тому разі, коли нормальне життя сім’ї сповнене негараздами, які ведуть до розлуки подружжя, дитина позбавлена необхідної уваги, батьківської турботи й перебуває в групі ризику щодо перспектив переймання кращих зразків морального вишколу. Один із відомих педагогів Закарпаття професор А.Карабелеш наголошував, що тоді діти стають егоїстами, тиранами, холодними людьми: “Для нихъ не существуетъ никакихъ идеаловъ въ жизни, у нихъ нетъ благородныхъ стрстей, этой тайной энергии, ведущей къ гениальности въ искусстве и технике. Весь ихъ житейській идеаль – быть всегда сытымъ и исполнять определенную механическую работу точно и аккуратно” [6, с. 8].

Формування морального ідеалу поряд із прикладом родинного життя чимало залежав від готовності учителів сформулювати молодому поколінню своєрідний портрет моральної людини. Школа у цьому контексті ставала важливим джерелом змалювання ідеалу, а педагог – тим, хто чітко визначає прикладну складову такого образу. Адже, “чим больший моральный вклад, тим краший выслед культурного знания в разуминию суспольно-соціального виховання, яке є остаточною цілею праці учителя в школі” [4, с. 133].

В. Машкаринець у статті “Задача школы относительно вихованя” пише, що “цель вихованя є образованя характеру. На сколько образованя познана з помощью науки впливає на твореня постанов ученика, то настолько оно буває и моральным образованем...” [11, с. 5]. Разом з тим, що перші початки морального виховання подає родинний дім, “выховный вплив учителя на дитину дуже важный, але вон не решає у всьому, бо на дитину учитель впливає лиш у школы кілька годин, а решту дня впливають інші чинники” [11, с. 5]. За допомогою учителів школа повинна виховувати в учнів сильну моральну волю, благородні почування, здоровий розсуд, цим самим заповнити прогалину морального виховання, яка виникає в силу недостатнього виховання у сім’ї. Ці традиції двостороннього виховання морально-духовних цінностей у напрямку змалювання морального ідеалу зберігалися довгий час у Закарпатті, тому й не є дивним звична увага на проблему з боку крайової періодици.

Приділяючи значну увагу моральним ідеям і нормам В. Штилиха у матеріалі “Определение цели воспитанія” виділяв три типи, які безпосередньо впливають на характер і умови формування морального ідеалу в молодого покоління. Це, зокрема, ідея права, ідея доброї волі, ідея морального вдосконалення й ідея внутрішньої свободи. Якщо ідеї права й доброї волі розвивають правовий порядок для забезпечення зовнішнього порядку суспільного життя людство, то завдяки ідеї морального вдосконалення формуються цілісні культурні системи молоді. А на ідеї внутрішньої свободи складається устремління людей створити в особистостей внутрішньої моральної гармонії між думками й справами. Тільки така особистість, на думку автора, “можетъ занять достойное место въ общежитіи человечества или народа, мыслями которой руководятъ эти нравственные нормы, проникая ея дела и стремления. Лишь такая личность будетъ обладать совершеннымъ характеромъ въ нравственномъ смысле” [15, с. 5].

Тогочасна проблема була характерною для всього українського суспільства, адже місцеве населення перебувало під тиском іншомовного й багатокультурного середовища. Засилля угорців у школах і державних

інституціях позбавляло закарпатську інтелігенцію вирішувати питання освітньо-виховного розвитку краю належним чином. Адже представники титульної нації скеровували виховні цінності у напрямку прославлення угорських національних героїв і контролювали процес виховання молоді генерачії як гідних носіїв угорської національної та державної культури. Особливо яскраво це проявилось під час так званого другого панування угорців у краї (1939-1944 рр.). У цей час проблема морального ідеалу тісно переплелась із почуттям авторитету: "Вся масса людей державы розположена у такъ звану соціяльну пирамиду, основою котрой есть родина. Въ родини отецъ, въ держави Вождь, являються руководителями, а дали по способностямъ старши, менши братя, сестры... Въ нашей Св. Стефанской держави руководячою есть одинако християнска филозофія и педагогика мае своєю задачею выхововати дитей – народъ, лишь въ семь души" [14, с. 170].

Таким чином, бачимо, що еволюція морального ідеалу після повернення угорської влади коригується до авторитету глави в середовищі, де ключовими критеріями виховання стає політика, релігія і педагогіка. У цьому поєднанні й відбувалася пропаганда морального ідеалу, де "объектомъ педагогики есть людина-чоловикъ отъ нароженя до серти, а идеаломъ Чоловикъ ажъ Богочоловикъ" [14, с. 170].

Тому у періодиці простежується залежність пошуку морального ідеалу від політичного режиму, умов диктату влади над суспільством. Характерно, що еволюція морального ідеалу покладена на вчителів незалежно від державного ладу. Проте, якщо в умовах авторитаризму Австро-Угорщини (до 1918 р.) та Угорщини (1939-1944 рр.) роль учителя у моральному вихованні полягає у беззаперечній підлеглості владним інститутам і відсутності автономії особистості, свободи творчості, то в умовах демократизму Чехословацької республіки наставник отримав більше можливостей для прикладного обриса морального ідеалу.

Проте, поряд із очевидними негативними явищами в пошуку морального ідеалу, наявними були й позитиви у освітньо-виховному просторі Закарпаття, що давало надію на виховання майбутніх поколінь. Особливо відчутними вони стали в часи демократизації суспільства чехословацькою владою. Таким чином, починаючи з 1920-х років оновлюються погляди на формуванні морального ідеалу на сторінках періодици. Перш за все, вимальовується образ людини-гуманіста, якій притаманне використання демократичних відносин у суспільстві, де переважає рівність, справедливість, довіра, взаємоповага, вільний вибір тощо. Демократичні цінності, які проголошувалися основою державного будівництва вимагали вмотивованого виховання молоді в дусі толерантності й взаєморозуміння. Демократизація постала пріоритетною основою майбутнього вишколу справжнього громадянина, патріота своєї держави.

Функцію виховання нової людини було покладено на педагогів і творчу інтелігенцію. Останню було прийнято в Закарпатті називати "душею народу": "Народъ, не имеющій родной интеллигенції, разсадниковъ родной культуры и защитниковъ народныхъ правъ, не можетъ конкурировать съ окружающими его культурными народами. Его борьба за существование становится иллюзорной. И потому интеллигенція всегда должна быть близка къ народу, въ особенности у насъ, карпатороссовъ, и главным образомъ учительство" [13, с. 9].

У пресі (особливо в русофільській "Народная школа") все частіше звучать заклики виховувати молодь у демократичному дусі: "Мы должны воспитывать такъ, чтобы привить детямъ любовь къ отечеству, государству и къ демократической жизни" [6, с. 8].

Своєрідним орієнтиром продовження і поглиблення процесу впровадження принципів демократичного виховання у чехословацький період були слова президента держави Едуарда Бенеша. Його зустріч із групою активістів "Союзу чехословацьких учителів" широко висвітлювала й крайова педагогічна преса. Зокрема, у часописі "Народная Школа" було опубліковано декілька цікавих тез, які яскраво ілюструють новизну демократичного виховання й пошуку морального ідеалу тогочасною молоддю. Так, президент Е.Бенеш підкреслив важливу роль школи в демократичному суспільстві: "Школа является одной изъ важнейшихъ институцій, воспитывающихъ гражданъ доброй воли, ибо прививаетъ въ молодые сердца чувство и смыслъ правды и красоты. Безъ этихъ нравственныхъ началъ не было бы совершенной демократіи, равно какъ и школа безъ идей правды и красоты не была бы демократической... Для учительства открывается большая и ответственная работа въ рамкахъ школьного и внешкольного воспитания. Уже с раннего детства нужно готовить разумнымъ воспитаниемъ будущихъ гражданъ. Действительная любовь къ ближнему, терпимость, взаимное миролюбие, миролюбивыя стремления... – все это благоприятно влияетъ на детскую душу и способствуетъ укреплению развивающегося нравственного характера" [5, с. 1].

Сам факт можливості популяризувати морально-духовні цінності шляхом поширення методичних та інших рекомендацій у педагогічній пресі вже був значним кроком уперед. Це слід вважати ключовим фактором новизни у формуванні морального ідеалу. Величезна кількість пізнавальної інформації сприяла актуалізації моральних принципів у контексті виховання крайової молоді. І хоча матеріали адресувалися передусім педагогічному загалу, особливо молодим учителям у сільській місцевості, роль пропаганди серед батьків також була визначальною: "Огромное значение для насъ имеетъ и чтение газетъ. Нельзя себе представить интеллигентнаго человека, который ежедневно не прочиталъ бы хотя одну газету. Въ хорошо редактируемой газете всегда можно найти много поучительнаго..." [2, с. 12].

На цьому наголошував і президент Чехословацької республіки у згадуваній статті часопису “Народная Школа”: “Можно работать словомъ и в печати. Слово живое более вліятельно, но печатное слово проникает в самыя отдаленныя дебри края” [5, с. 2]. Тому тільки міжвоєнний період, внаслідок демократичності політичної системи Чехословаччини, сприяв більш-менш вільному вибору виховних орієнтирів і пропаганді власних національних ідеалів для закарпатців. Навіть поверхневий огляд педагогічної періодики того часу дає чітку відповідь на запитання спрямованості й доцільності наповнення морально-духовним змістом.

Щоправда після розпаду демократичної Чехословаччини під тиском фашизації Німеччини й Угорщини та окупації Закарпаття угорськими військами нова влада розпочала впроваджувати політику планомірної підміни суспільних ідеалів. Демократичні процедури були повністю ліквідовані, а учительство підпорядковане служінню угорських національних ідеалів. Залишився єдиний педагогічний часопис “Народна Школа”, що виходив під егідою єдиного “Учительского товарищества Карпатского Края”, на сторінках якого й озвучувалася зміна виховного курсу. У статті “Новый духъ воспитанія въ нашихъ среднихъ школахъ” (№ 3 за березень 1939 р.) наголошувалось, що “Вследствие радостного воссоединения Карпатского Края къ Короне Святого Стефана внедряется въ наши средніе школы – все глубже и глубже – новый духъ воспитанія. Священнымъ долгомъ каждого преподавателя есть, чтобы онъ точно обозначился съ симъ новымъ духомъ воспитанія” [9, с. 41]. Далі зазначалося й стосовно ідеалів, які мали прищеплюватися, згідно з “новим духом”, закарпатській молоді, але під чітким контролем влади: “воспитаніемъ формируется душа воспитанника подъ вліяніемъ воздействій на нее со стороны воспитателя; воспитаніемъ вырабатывается въ воспитанике цельна личность. Дается ему прочное и стойкое образование... Можетъ-ли государство позволить собі неблагоразумну роскошь. Чтобы воспитатели, опекуны, ответственные надзиратели молодого поколения, въ такомъ важномъ деле, якъ формированіе характера будущихъ гражданъ, ходили ощупью безъ путеводной звезды? Самособою разумеется – нетъ. Потому съ целью избежанія неуместной экспериментаціи и одновременно съ целью облегченія воспитательной работы въ главныхъ наставленіяхъ, инструкціяхъ Министерства Культа и Народного Просвещенія сообщается официално государственный идеаль и наивысша цель воспитанія” [9, с. 42].

В таких умовах чітко регламентувалися й конкретизувалися обов'язки вчителів і вихователів: “Каждый преподаватель пусть старается познати своихъ учениковъ, ихъ индивидуальность. Заботливымъ наблюденіемъ за учениками пусть старается отстранити все то, что могло бы быти во вредъ воспитанію; благороднымъ примеромъ, наставленіемъ, советомъ и напоминаніемъ следуетъ проучати своихъ учениковъ къ соответствующему поведенію, подкрепляти ихъ въ добродетеляхъ и старатися добрымъ обращеніемъ справляти ихъ ошибки” [9, с. 42].

Періодика того часу пригортала увагу читачів до середовища, в якому перебувають діти поза школою та сім'єю, а отже на те, що в ньому також виявляються лідери, котрі впливають на орієнтаційну складову морального ідеалу: “Не последнее место занимаютъ въ детской души такъ названи “детскіе вожди”. Добрый другъ – “вождь» много разъ можетъ оказати больше вліянія на своего сошкольника, чемъ самъ учитель, или даже родители. Общеніе детей между собою больше всего приводитъ въ резонанцію детску душу” [3, с. 64].

Так чи інакше, але пошук морального ідеалу пов'язаний із категорією “авторитету”, що має триєдину проекцію для дитини: авторитет-батько, авторитет-учитель, авторитет-товариш. Найбільший акцент відповідальності за морально-духовне виховання все ж покладався на учителя. Його авторитет розглядався як “порука, вага, значення, взір, зразок, міродайний примір, повага, вплив, поважання, впливова особа, дорада, приказ, ухвала, рішення” [1, с. 15]. Одночасно під авторитетом розумівся й моральний приклад: “авторитет, то благодатний вплив на молодіж. Як основу покладемо характерність, чесність, благородність. Гуманність, бо ж без них немислимий моральний вплив учителя на молодіж і його авторитет, як доброго чоловіка. Учитель, котрий не додержує даного слова, або поповняє нечесні діла, що колідують з карним кодексом, котрий виявляє жадобу зиску та йде до так низької цілі крутими стежками, не може мати авторитету ані в школі, ані поза школою і не повинен бути вихователем молодіж та оскверняти наше високе звання учителя. В тім ділі не може бути двох думок, а жадні інші заслуги не повинні рекомпензувати того, або подібного рода пороків” [1, с. 17-18].

Характерно, що на сторінках педагогічної періодики розкривалися конкретні риси, притаманні моральному ідеалові – авторитетному учителю. Більшість із них були класичними мірами доброчесності й морального образу – справедливість, послідовність, такт і рівновага духу, відповідальність тощо. М.Литвицький писав про важливість виховного підходу під час індивідуального навчання: “авторитет учителя при таких умовах буде тревалийший, бо учитель завсе знайде відповідну форму делікатного впливу на свого ученика, за котрого перебрав на себе моральну відповідальность” [8, с. 106].

Висновки... Підсумовуючи щодо питання еволюції поглядів учителя на формування морального ідеалу у крайовій періодичі, можна згрупувати головні акценти.

По-перше, уявлення про моральний ідеал будувалися на традиціях сімейних відносин, які мали глибокі джерела в закарпатській родині. Сім'я поєднувала родинні традиції єдності з релігійними зобов'язаннями, що разом втілювало головний аспект передачі з покоління в покоління цінностей морально-духовного виховання.

Звісно, їх якість залежала від багатьох чинників, про які говорилося вище, однак сам факт уваги до засад виховання з боку різних соціальних інститутів був традиційною регіональною особливістю, а пріоритетна змістовність періодичної преси, зокрема педагогічної, чітко ілюструє орієнтацію не тільки вчительського загалу, а й ширшого кола інтелігенції на важливі культурно-просвітні заходи. Особливого формату моральний ідеал набув у демократичних умовах чехословацького суспільства, до якого внаслідок добровільного входження залучилися закарпатці у 1919 р., з притаманними йому гуманістичними рисами, проявами демократизму й моральних цінностей.

По-друге, моральний ідеал будувався на принципі авторитету батьків і вчителів та персоніфікованих у них морально-духовних цінностей. Періодична преса здебільшого акцентувала на авторитеті реальних персонажів тогочасності, а не умовних чи легендарних історичних постатях. Саме педагогічний загал ілюстрував на практиці образ морального ідеалу, виступаючи одночасно в цьому напрямку як об'єктом, так і суб'єктом моралізації молодого покоління. Учителі самі перебували в пошуку моральної відповідності, беручи за приклад своїх попередників, у тому числі відомих закарпатських просвітників XVIII – XIX століть.

По-третє, проблеми морального ідеалу крилися в конфліктності інтелігенції, котра була розколота щонайменше на два національно-культурні табори – русофілів та українофілів-народовців. Відсутність чітко виражених власних національних лідерів у регіоні позбавляла педагогів єдності у досягненні виховних цілей. Ще більше шкоди наносив мовний розкол, який забирав чимало сил навчально-виховного потенціалу творчої інтелігенції. У цей процес були втягнуті не тільки вчителі, а й учні та їхні батьки. Як не парадоксально, але саме за часів демократичної Чехословаччини така ситуація загострилася й за умов невтручання державної влади нанесла важкого удару консолідації населення й ефективному розвитку культурно-освітнього життя Закарпаття. Цікаво, що в час авторитарних режимів Австро-Угорщини (до 1919 р.) та Угорщини (1939 – 1944 рр.) моральний ідеал був зосереджений на персоніфікації державно-національних лідерів та патріотичному вихованню гідних громадян Угорської держави, а також пропаганді органічної єдності місцевого (руського) та угорського народів.

По-четверте, новизна у формуванні морального ідеалу полягала в еволюції державно-політичних відносин і почерговій зміні пріоритетів виховання, на що адекватно реагували інститути громадянського суспільства. Різноманітні громадські організації та пропаганда преси стали одним із важливих рушіїв пропаганди морально-духовних цінностей і, зокрема, пошуку морального ідеалу. Демократичні зміни, що були привнесені в регіон з часу входження Закарпаття до складу Чехословацької Республіки сприяли розбудові цілої мережі політичних і громадських організацій. Серед них значне місце зайняли культурно-просвітні, професійно-педагогічні, молодіжні та релігійні товариства, програмова й статутна діяльність яких була спрямована на збереження та примноження культурних надбань народу, а також підняття рівня самосвідомості й освіти закарпатської молоді. Важливе місце в їх роботі посідала патріотична спрямованість, передача молоді кращих зразків народних традицій тощо.

Література

1. Авторитет учителя(-льки) в школі і поза школою // Наша школа. – 1937. – №6. – С.14-22.
2. Араній І. Самообразование учителей / Иосифь Араній // Народная школа. – 1935/36. – № 6. – С. 11-12.
3. Бачинска М. Упражнение речи и ума – обучение и методъ по ученому плану / Мария Бачинска // Народна школа. – 1939/40. – №4. – С. 60-64.
4. Гайдукевич Л. Научованя / Лавро Гайдукевич // Учитель. – 1928. – №4. – С.133-137.
5. Карабелеш А. Президентъ Д-ръ Эдуардъ Бенешъ о демократическомъ воспитаніи / А.Карабелеш // Народная школа. – 1936/37. – № 9. – С. 1-3.
6. Карабелеш А. Семья и воспитание молодежи со взглядомъ на карпаторусскія обстоятельства / А.Карабелеш // Народная школа. – 1935/36. – № 6. – С. 5-9.
7. Кухта М. Роль педагогічної преси Закарпаття у формуванні виховного національного ідеалу / Марія Кухта. – Ужгород, [б.в.] 1997. – 50 с.
8. Литвицький М. Индивидуальне научованя в народных школах Подкарпатской Руси / М.Литвицький // Учитель. – 1932. – № 3. – С.104-109.
9. Луковичъ А. Новый духъ воспитанія въ нашихъ среднихъ школахъ / А.Луковичъ // Народна школа. – 1939. – №3. – С. 41-43.
10. Магочій П.Р. Формування національної самовідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948) / Павло Роберт Магочій: монографія. – Ужгород, [б.в.] – 1994. – 296 с.
11. Машкаринець В. Задача школы односно вхованя / В.Машкаринець // Учитель. – 1932. – № 1. – С.5-6.
12. Религія, вера у вхованю, моральное добро // Благовестник: духовна новинка. – 1940. – №9. – новембер. – С.259-262.
13. Станко В. Карпаторусская интеллигенція и народъ / В.Станко // Народная школа. – 1935. – №6. – С. 9 – 10.
14. Халанский В. Основни черти педагогіки и соціальной вховы / В.Халанский // Народна школа. – 1944. – №9. – С. 169 – 172.
15. Штилиха В. Определение цели воспитанія / Василий Штилиха // Народная школа. – 1935/6. – № 8. – С. 2-5.

Анотація

У статті розглядається проблема орієнтації учителя на формування морального ідеалу в педагогічній пресі Закарпаття. Аналізується еволюція його поглядів упродовж першої половини ХХ століття за матеріалами фахової періодики.

Аннотація

В статье рассматривается проблема ориентации учителя на формирование морального идеала в педагогической прессе Закарпатья. Анализируется эволюция его взглядов в первой половине XX века за материалами профессиональной периодики.

Summary

The article focuses on the issue of a teacher's aim to develop moral ideal in the pedagogical print media of Transcarpathia. The author analyses the evolution of a teacher's view within the 1st half of the 20th century on the basis of professional periodical publications.

Ключові слова: педагогічна преса, періодика, учитель, авторитет, героїка, моральний ідеал, Закарпаття.

Ключевые слова: педагогическая пресса, периодика, учитель, авторитет, героика, моральный идеал, Закарпатье.

Key words: pedagogical print media, periodical publications, teacher, authority, heroic style, moral ideal, Transcarpathia.

Подано до редакції 09.10.13.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц.Кухтою М.І.

УДК 373. 24 (091) (477)

© 2013

Васильєва С.А.

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Постановка проблеми у загальному вигляді... Законодавчі документи дошкільної освіти в Україні передбачають розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності. Сучасний процес створення та реорганізації дошкільних навчальних закладів різних типів вмотивовує звернення до накопиченого та збереженого людством досвіду щодо розвитку дитячих установ різних типів, що в свою чергу спрямовує наше дослідження до наукового обґрунтування типологізації дошкільних навчальних закладів у період із другої половини XX початку XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Аналіз наукових досліджень (Л.Артемова, З.Борисова, В.Золотоверх, К.Кузьменко, М.Левківський, Л.Лохвицька, О.Любар, Л.Медвідь, З.Негачевська, Т.Поніманська, Л.Пісоцька, Т.Степанова, О.Таранченко, Д.Федоренко та ін.) вказує, що типологізація дошкільних навчальних закладів у системі освіти України, як наукова проблема, при врахуванні досвіду попередніх ґрунтовних досліджень про розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України, не була об'єктом спеціального вивчення.

Формулювання цілей статті... У пропонованій статті ми поставили за мету обґрунтувати типологізацію дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) у системі освіти України у період другої половини XX ст. початку XXI ст. на основі історико-типологічного методу на прикладі дошкільних виховних закладів (ДВЗ) в системі освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження... У методології історії виділяють спеціально-історичні методи, які є різним поєднанням загальнонаукових методів, адаптованих до особливостей досліджуваних історичних об'єктів. До традиційних спеціально-історичних методів належить історико-типологічний метод, який є засобом виявлення загальних рис у просторових групах історичних подій і явищ та виокремлення однорідних стадій в неперервно-часовому їх розвитку. Типологізація має на меті систематизацію та упорядкування об'єктів за властивими (притаманними) їм загальними ознаками, розподіл їх сукупностей на якісно визначені типи [7]. Вчені О.Нечухрін, В.Сидорцов, О.Шутова визнають, що шляхом використання багатомірного інтегрального групування, який ґрунтується на багатомірному та одночасному обліку всіх визначених ознак можливе здійснення типологізації як прийому якісного аналізу об'єктів. Вчені зазначають, що об'єкти, які віднесені до одного типу володіють необхідними рисами, однак в різній мірі: одні більш характерні для даного типу, інші – менш характерні. Тому перші мають кваліфікуватись як складові ядра типу, а другі – як його оточення [7, с. 178-179].

Беручи до уваги вище вказані наукові засади, типологізацію дошкільних навчальних закладів розуміємо як науковий процес, що має за мету систематизацію дошкільних навчальних закладів за притаманними для них якісними ознаками, розподіл сукупностей дошкільних навчальних закладів на якісно визначені типи, яка залежить від окремо визначеного періоду (етапу) розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів і знаходить відображення у державних документах України.

Для здійснення типологізації дошкільних навчальних закладів визначено модель типу, яку склала сукупність якісних ознак дошкільних навчальних закладів. До складу якісних ознак віднесено складові ядра типу (ознаки, які більш характерні для даного типу) й оточення ядра типу (ознаки, які менш характерні для даного типу дошкільного навчального закладу).